

نگاهی به جایگاه خمس در اسلام

تحقیقی کوتاه پیرامون وجود خمس از دیدگاه قرآن و عترت
و احکام آن از نظر مراجع تقلید
برگرفته: از کتاب خمس

تألیف:

آیت الله ضیاء الدین نجفی

تأبستان ۹۶

سروشنامه	: نجفی، ضیاء الدین، ۱۳۲۵ -
عنوان و نام پدیدآور	: نگاهی به جایگاه خمس در اسلام: تحقیقی کوتاه پیرامون وجوب خمس از دیدگاه قرآن و عترت و احکام آن از نظر مراجع تقلید برگرفته از کتاب خمس / تالیف ضیاء الدین نجفی.
مشخصات نشر	: تهران: آثار اهل بیت (ع)، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	: ۱۱۳ ص.
شابک	: 978-600-95064-6-0 : ۳۵۰۰۰۰ ریال
وضعیت فهرست نویسی	: فیا
عنوان دیگر	: تحقیقی کوتاه پیرامون وجوب خمس از دیدگاه قرآن و عترت و احکام آن از نظر مراجع تقلید برگرفته از کتاب خمس.
موضوع	: خمس
موضوع	: Khums*
موضوع	: خمس - جنبه های قرآنی
موضوع	: Khums - Qur'anic teaching*
ردیف کتابخانه	: BP ۱۸۸/۶/۵۳۵۸ ۱۳۹۶
رده بندی دیویی	: ۲۹۷/۳۵۶
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۹۶۴۶۱۸

نگاهی به جایگاه خمس در اسلام

پدیدآور: آیت الله ضیاء الدین نجفی

ناشر: انتشارات اهل البيت (علیهم السلام)

صفحه آرد: زهرا رایج

نوبت چاپ: اول

تیراژ: ۱۰۰۰ نسخه

چاپ: موسسه الغدير

قیمت: ۳۵۰۰۰ ریال

شابک: 978-600-95064-6-0

آدرس:

شماره تماس: ۳۳۰۶۴۴۴۴

حق چاپ محفوظ و از آن ناشر می باشد.

فهرست مطالب

۱۳	مقدمه
۱۳	جایگاه خمس در اسلام
۱۴	دلیل وجوب خمس
۱۷	زمان تشریع و شرایط خمس
۱۸	فلسفه وجوب خمس
۲۰	خمس و سادات

۲۳	فصل اول: خمس از دیدگاه قرآن
۲۴	خمس از دیدگاه قرآن
۲۶	بخش اول: معنای غنیمت از دیدگاه اهل لغت
۲۹	بخش دوم: معنای غنیمت در قرآن مجید
۳۰	بخش سوم: معنای غنیمت در روایات و احادیث
۳۳	عبارت «من شیء» بر همه درآمدها دلالت دارد
۳۴	دلیل روشن دیگر

۳۷	فصل دوم: خمس از دیدگاه روایات
۳۸	خمس از دیدگاه روایات
۳۹	خمس در گفتار امامان معصوم علیهم السلام

۴۲	 روایتی دیگر، مؤید مطلب
۴۳	 ادای خمس و دیگر وجوهات، جهاد در راه خداست
۴۴	 نکات مهم فرمایش مولا علی علیه السلام
۴۴	 داستانی جالب

فصل سوم: تعیین نماینده از سوی پیامبر صلی الله علیه و آله و امام معصوم علیه السلام ... ۴۷

۴۸	 تعیین نماینده از سوی پیامبر صلی الله علیه و آله و امام معصوم علیه السلام
۴۸	 برای جمع آوری وجوهات
۴۸	 نمایندگان پیامبر صلی الله علیه و آله
۴۸	 ۱. روایت اول:
۴۹	 ۲. روایت دوم:
۵۰	 ۳. روایت سوم:
۵۱	 تعیین نماینده از سوی امام معصوم علیه السلام
۵۱	 نمایندگان امام جعفر صادق علیه السلام در سرزمین های مختلف
۵۱	 ۱. حمزان بن اعین الشیبانی:
۵۲	 ۲. مقصّل بن عمر الجعفی:
۵۴	 ۳. معلى بن خنيس:
۵۵	 ۴. نصر بن قابوس الحمّی:
۵۵	 ۵. عبدالرحمن بن الحجاج البجلي:
۵۶	 و کلای امام موسی بن جعفر علیه السلام (الممدوحین)
۵۶	 و کلای امام موسی بن جعفر علیه السلام (غیر الممدوحین)
۵۸	 و کلای امام رضا علیه السلام
۵۸	 و کلای امام جواد علیه السلام

۶۱ و کلاهی امام هادی علیه السلام

۶۵ و کلاهی امام عسکری علیه السلام

۷۱ فصل چهارم: خمس از دیدگاه فقهای نامدار شیعه ...

۷۲ خمس از دیدگاه فقهاء نامدار شیعه

۷۲ کلام شیخ مفید

۷۳ کلام سید مرتضی :

۷۳ کلام شیخ عوسی

۷۴ کلام شهید اول در کتاب دروس :

۷۵ صاحب مدارک:

۷۵ کلام فاضل نراقی:

۷۶ کلام صاحب حدائق:

۷۶ کلام همدانی در مصباح الفقیه:

۷۶ کلام صاحب مستند العروة:

۷۷ آیت الله میلانی:

۷۷ آیت الله بروجردی:

۷۷ امام خمینی و مراجع معظم:

۷۸ راههای مصرف وجوهات شرعی

۷۹ اداره حوزه علمیه نجف اشرف

۸۰ اداره حوزه علمیه قم

۸۱ استقلال حوزه‌های علمیه

۸۲ لزوم اداره مستقل حوزه‌های علمیه

۸۳ برخی از موارد مصرف بودجه خمس

۸۹	فصل پنجم: پاسخ به شبهاتی درباره‌ی وجوب خمس
۹۰	پاسخ به شبهاتی درباره‌ی خمس
۹۱	شبه و سوال اول
۹۵	شبهه و سوال دوم
۹۶	ضرر و خسارت پرداختن خمس
۹۷	آثار عدم پرداختن خمس و سایر حقوق مالی
۱۰۱	عوامل پرداختن خمس
۱۰۱	کلامی از علامه طباطبائی
۱۰۳	دشمن اول: شیطان
۱۰۴	دشمن دوم: نفس اماره
۱۰۵	دشمن سوم: انسان‌های شیطان صفت
۱۰۸	داستان سه بخیل
۱۰۸	اندرزی خیرخواهانه
۱۱۱	احکام خمس
۱۱۳	منابع و مأخذ:

مقدمه

جایگاه خمس در اسلام

«خمس» یکی از فرائض اسلامی است. قرآن مجید در بیان اهمیت آن، ایمان را با آن پیوند داده است: «وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِن كُنْتُمْ أَمْتُمْ بِاللَّهِ فَقَدْ نُزِّلَ عَلَيْنَا فِي هَذَا يَوْمَ الْقُرْآنِ يَوْمَ التَّقَىٰ الْجَمْعَانِ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ»؛ «و بدانید که هر چه غنیمت گرفتید، یک پنجم آن برای خدا و رسول و از آن خویشاوندان [او] و یتیمان و بینوایان و در راه ماندگان است؛ اگر به خدا و آنچه بر بند خود (حضرت محمد) در روز جدایی [حق از باطل] - روزی که آن دو گروه با هم روبه رو شدند - نازل کردیم، ایمان آورده‌اید و خدا بر هر چیزی توانا است».^۱

خمس و جهاد دو اصل از ریشه ایمان است و صداقت در آن به وسیله مبارزه با مال اندوزی و تطهیر نفس خود، از مظاهر فریبنده دنیا و تزکیه آن از آزمندی و حرص تجلی می‌یابد.

خداوند متعال، خمس را به پیامبر اسلام و ذریه گرامی او، جهت اکرام و احترام آنان، اختصاص داده است.

حضرت امام باقر علیه السلام فرموده است: «برای هیچ کس جایز نیست از مالی که خمس به آن تعلق گرفته چیزی بخرد؛ مگر اینکه حق ما را به ما برساند».^۱

عمران بن موسی می‌گوید: آیه خمس را بر حضرت خواندم، پس فرمود: «هر آنچه از آن خدا است به پیامبر می‌رسد و هر آنچه از آن پیامبر گردد، به ما (اهل بیت) خواهد رسید». سپس فرمود: «خداوند ارزاق مؤمنان را در پنج قسمت به آنان ارزانی داشته است، تا یکی را در راه خدا اتفاق کنند و چهار قسمت را به حلال بخورند... این دستورها سخت و دشوار است و کسی که به آن عمل می‌کند و سختی‌ها را تحمل می‌کند که خداوند آنان را در راه ایمان امتحان کرده است».^۲

دلیل وجوب خمس

یکی از واجبات مهم مالی در اسلام «خمس» است که از قروع دین و جزء عبادات شمرده می‌شود. از این رو باید با قصد قربت انجام گیرد. تمام مذاهب اسلامی (شیعه و سنی) در اصل وجوب خمس، اتفاق نظر دارند. تنها اختلاف میان آنان، موارد و مصارف آن است. لذا بیشتر اهل سنت بر این باورند که تنها به غنائم

۱. «لا یحل لأحد ان یشتري من الخمس شیئاً حتی یصل الیه حقیقه» وسائل الشیعه، ج ۶، باب ۱، ح ۴.

۲. «ما کان لله فهو لرسوله و ما کان لرسوله فهو لنا ثم کان والله لقد یسر الله علی المؤمنین اوزاقهم بخمسه دراهم فلبوا لربهم واحداً و اكلوا اربعة احلالاً، ثم قال هذا من حدیثنا صعب مستصعب لا یعمل به و لا یفسر علی الا مستحسن فلیبه

للایمان» همان، ابواب ما یجب فیہ الخمس، باب ۱، ح ۶.

جنگی و گنج خمس تعلق می گیرد.^۱ اما فقیهان شیعی معتقدند: خمس در هفت چیز واجب است: ۱. غنایم جنگی. ۲. غواصی (اشیایی که با فرو رفتن در آب دریاها به دست می آید)، ۳. گنج، ۴. معدن، ۵. سود تجارت، ۶. مال حلال مخلوط به حرام، ۷. زمینی که کافر ذمی از مسلمان بخرد. پنج قسم اول مورد اتفاق شیعه و دو قسم اخیر نظر مشهور آنان می باشد.

آنچه که اکنون مورد بحث و پژوهش است، خمس سود و درآمد کسب می باشد. خداوند متعال می فرماید: «و اعلموا انما غنمتم من شیء فان لله خمسهُ و للرّسول و ...»^۲ این آیه که به آیه خمس معروف است - به نظر فقیهان شیعی نه تنها بر وجوب خمس غنایم جنگی دلالت می کند؛ بلکه شامل هر گونه درآمد کسب نیز می باشد. واژه «غنیمت» از نظر لغوی معنای گسترده ای دارد و به هر گونه درآمد و فایده ای که به انسان می رسد، گفته می شود.^۳

غنیمت جنگی و سود تجارت، هر دو غنیمت شمرده می شوند و مشمول آیه می گردند. البته هر چند شأن نزول آیه در مورد غنایم جنگی است، ولی این سخن معروف است که شأن نزول، هیچ گاه مخصص نیست و می تواند آیه را به آن محدود کند. در تقریرات درس حضرت آیت الله بروجردی چنین آمده است:

درست است که آیه در مورد خاص نازل شده است؛ ولی هیچ گاه مورد، مخصص نیست و دانشمندان اهل سنت هم - که خمس را در غیر غنایم جنگی انکار ننموده اند - در این آیه، مورد را تخصیص دهنده و محدود کننده ندانسته اند، در حالی

۱. ر. ک: مغنیه، محمد جواد، التفقه علی المذاهب الخمسة، ص ۱۸۶ و خویی، سید ابوالقاسم، مستند العروة الوثقی،

کتاب الخمس، ص ۱۹۷.

۲. متن کامل آیه با ترجمه در پرسش ۱ ذکر شده است.

۳. ر. ک: مجمع البحرین، لسان العرب، تاج العروس، ماده «غنم».

که آیه در غزوه بدر نازل شده، آن را شامل تمامی جنگ‌ها شمرده‌اند و اگر قرار بود مورد خاص، در آیه مخصص باشد، باید آن را محدود به جنگ بدر بدانند.^۱

گذشته از همه اینها، در روایت معتبری (معروف به صحیحہ علی بن مهزیار)، امام جواد علیه السلام غنیمت در آیه را به معنای گسترده‌ای در نظر گرفته و آن را به درآمد کسب تفسیر نموده است. در بخشی از آن آمده است: «فَامَّا الْغَنَائِمُ وَالْفَوَائِدُ فَهِيَ وَاجِبَةٌ عَلَيْهِمْ فِي كُلِّ عَامٍ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ...»^۲

در این حدیث امام علیه السلام واژه «الفوائد» را در کنار «الغنائم» جای داده و هر دو را مصداق آیه قلمداد نموده است و تردیدی نیست که منظور از «فواید» هر گونه سودی و درآمدی است که به انسان می‌رسد. بنابراین از مجموع موارد و قراین یاد شده، به دست می‌آید که خمس در آمد در قرآن، به صراحت از آن یاد شده و بر وجوب آن دلالت می‌کند؛ به ویژه آنکه حضرت علیه السلام نیز از آن معنای وسیعی را دریافته و برای ما تبیین و تفسیر کرده است. چنانچه کسی در تمام آنچه که بیان شد، اشکال کند و آیه را در خمس غنائم جنگی منحصر کند، در پاسخ خواهیم گفت: به جز قرآن، روایات متعددی از ائمه علیهم السلام وارد شده است که به خوبی بر وجوب خمس در آمد دلالت می‌کند.^۳ و تمامی فقیهان شیعی نیز به آن استناد جسته و در کتاب‌های فقهی خود ذکر کرده‌اند.

۱. زبدة المفائل، ص ۵.

۲. وسائل الشیعه، ج ۶، باب ۸، ابواب ما یجب فیہ الخمس، ح ۵.

۳. ر.ک: وسائل الشیعه، ابواب ما یجب فیہ الخمس و ابواب الانفال.

گفتنی است که از سویی اکثر اهل سنت، خمس در غیر غنائم جنگی را انکار نموده‌اند و از دیگر سوی، دسترسی به صندوق زکات بر سادات بنی هاشم را حرام شمرده‌اند در حالی که در بین این دسته نیز، همانند سایرین یتیم و مسکین به چشم می‌خورد. اکنون این سؤال پیش می‌آید، که فقرای سادات بنی هاشم، از چه بودجه‌ای امرار معاش کنند؟ با این اعتقاد که جنگ در تمام دوران زندگی و در همه جوامع پا برجا و همیشگی نیست که بتوانند از خمس و غنائم جنگی ارتزاق کنند.^۱

زمان تشریع و یوب خمس

تردید نیست که این خمس در عصر رسالت نازل شده و پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله این فریضه را به اجرا در آورده‌اند و آنچه مسلم است اینکه حضرت رسول صلی الله علیه و آله خمس غنائم جنگی را اخذ می‌کرد. اما خمس بود تجارت بنا به ضرورت و مصالحی تا عصر امامان علیهم السلام به تأخیر افتاد. شاید این ضرورت را بتوان در چند امر خلاصه کرد:

۱. خمس با زکات این تفاوت را دارد که نصف زکات به عموم مسلمانان بر می‌گردد؛ ولی موضوع خمس به شخص پیامبر اکرم و خویشان او اختصاص دارد؛ لذا مصلحتی بر اجرای آن نمی‌دیدند.^۲

۲. در عصر رسالت، فقر عمومی بر جامعه حاکم بود و مسلمانان به جهت تنگدستی، قدرت پرداخت خمس را نداشتند. از این رو پیامبر گرامی صلی الله علیه و آله از بیان و جمع آوری خمس در آمد صرف نظر کردند.

۳. رویکرد سیاسی مهم ترین عاملی بود که نگذاشت، ائمه معصومین تا زمان امام باقر علیه السلام به بعد، این فریضه الهی را به اجرا در آورند، زیرا جلب و جمع اموال، از

۱. مستند العروة الوثقی، کتاب الخمس، ص ۳۴۳.

۲. خویی، سید ابوالقاسم، مستند العروة الوثقی، کتاب الخمس، ص ۱۹۶.

وظایف سلطان بوده و هر کس با آنان رقابت می کرد، به عنوان فرد متمرّد از قانون و مخالف حاکمیت و به اتهام جمع آوری سلاح و توطئه علیه رژیم، تحت تعقیب قرار می گرفت. اما پس از برقراری آزادی نسبی در عصر عباسیان و شرایط موجود بر ائمه علیهم السلام، این امکان را داد تا به طور غیر علنی خمس را از مسلمانان دریافت کنند.^۱

۴ - پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله از یک سو به جهت ارتباطش با غیب می دانستند که در آینده نه چندان دور، امر خلافت و حکومت از مسیر اصلی خود - که شایسته آنان است - منحرف شده و به دست ناهلان و غاصبان زورگو می افتد و از دیگر سوی خمس «وجه الامان» است و باید به دست حاکم و سلطان سپرده شود و اگر حضرت رسول صلی الله علیه و آله وجوب خمس بر آمد کسب را بیان و آشکار می کردند؛ این امر فرصتی را برای حاکمان جور پیش می آورد تا با دستاویز شرعی، اموال مسلمانان را به غارت برند و بر ظلم و ستم خود بیفزایند. این پیش بینی و تیزی حضرت صلی الله علیه و آله باعث شد که این حکم الهی در پرده خفا پنهان بماند.

فلسفه وجوب خمس

آنچه بیان می شود، تنها براساس فهم ما از کتاب و سنت است و چه بسا وجوب خمس، حکمت و علل زیادی داشته باشد که از دید ما معنی مایه است:

۱. تردیدی نیست که اسلام به صورت یک مکتب اخلاقی، فلسفی و یا اعتقادی محض ظهور نکرد؛ بلکه به عنوان یک آیین جامع - که تمام نیازمندی های مادی و معنوی در آن پیش بینی شده - پا به عرصه ظهور گذاشت. از سوی دیگر، این مکتب از همان عصر پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله با تأسیس حکومت همراه بود؛ در نتیجه برای اداره

۱. مدرسی، محمد تقی، احکام الخمس، ص ۱۶.

۲. هاشمی شاهرودی، سید محمود، کتاب الخمس، ج ۲، ص ۴۵.

آن نیاز به یک پشتوانه مالی غنی و منظم داشت که بتواند در سایه تشکیل حکومت اسلامی از بینوایان، بیماران، بی سرپرستان، معلولان و یتیمان جامعه دستگیری نماید و این خلأ اقتصادی را پر کند. خداوند متعال با نزول آیات زکات، دست یاری و رحمت بی پایانش را به کمک نبی اکرم ﷺ فرستاد و با واجب ساختن زکات، این نقص و کاستی را برطرف کرد. این فریضه الهی از مالیات‌هایی است که در حقیقت جزو اموال عمومی جامعه اسلامی محسوب می‌شود و نیز به غیر بنی هاشم (سادات) اختصاص دارد و انصاف آن عموماً موارد یاد شده است. ولی امام علیه السلام به عنوان رئیس حکومت نیز بر این مسئله تأکید دارد که باید تأمین شود. او برای پیشبرد نظام اسلامی و اداره جامعه، به بودجه ففوانی نیاز دارد. فریضه خمس برای تأمین این منظور، بر متمکنان جامعه واجب گردیده است.^۱ لذا در روایت از خمس به عنوان «وجه الاماره» یاد شده است.^۲

۲. خداوند متعال برای حفظ کرامت و عزت پیامبر اسلام، محل تأمین بودجه فقرا از بنی هاشم و منسوبان به آن حضرت را از خمس قرار داد و سهم آنان را قرین سهم خود و رسول فرمود تا زمینه تحقیر نسبت به آنان را از بین ببرد؛ چون ممکن است برخی از مردم در پرداخت زکات به فقیران، یک نوع برتری برای خود و حقارتی نسبت به گیرنده احساس کنند. در حالی که در پرداخت خمس و آنچه که به عنوان «وجه الاماره» تلقی می‌شود، قضیه عکس آن است و برتری برای گیرنده می‌باشد.^۳

۱. مکارم شیرازی، ناصر، یک صد و هشتاد پرسش و پاسخ، ص ۴۲۳، ۴۲۵ و تعلیقات علی العمود، کتاب الخمس،

ص ۳۹۲.

۲. د. کت: وسائل الشیعه، ج ۶، کتاب الخمس، باب ۲، ح ۱۲.

۳. د. کت: وسائل الشیعه، ج ۶، ابواب فسمه الخمس، باب ۱، ح ۴ و ۸.